

Łukasz Grabowski

Referat szefa Zarządu VII Zwiadowczego Dowództwa WOP płk. Stefana Sobczaka oceniający sytuację w pionie zwiadu WOP w pierwszym półroczu 1955 r.

Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej 8, 247-268

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Łukasz Grabowski

(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie)

REFERAT SZEFA ZARZĄDU VII ZWIADOWCZEGO DOWÓDZTWA WOP PŁK. STEFANA SOB CZAKA OCENIAJĄCY SYTUACJĘ W PIONIE ZWIADU WOP W PIERWSZYM PÓŁROCZU 1955 R.

 Wojska Ochrony Pogranicza jako specjalistyczna formacja powołana i uprawniona do obrony granic swoje działania operacyjne prowadziła w oparciu o normatywy bezpośrednio ukierunkowane na jej potrzeby¹. Wprowadzone we wrześniu i październiku 1945 r. Instrukcja o pracy zwiadowczej dla organów WOP oraz Tymczasowa instrukcja dla Służby Granicznej Wojsk Ochrony Pogranicza² były pierwszymi tego typu dokumentami określającymi zasady działania WOP³. Wytyczne

¹ AIPN, 1572/2527, Rozkaz organizacyjny naczelnego dowódcy WP nr 0245/Org. z 13 IX 1945 r., k. 300–302.

² AIPN, 2575/5, Tymczasowa instrukcja dla Służby Granicznej z 27 X 1945 r., k. 1–9; AIPN, 2574/3, Pismo zastępcy naczelnego dowódcy WP gen. dyw. Mariana Spychalskiego do naczelnego dowódcy WP marsz. Polski Michała Żymierskiego z 21 XII 1945 r. w sprawie wprowadzenia Tymczasowej instrukcji dla Służby Granicznej oraz Instrukcji o pracy zwiadowczej dla organów WOP, k. 1–3. W 1949 r. wprowadzono do użytku służbowego kolejną instrukcję szeroko ujmującą zagadnienia ochrony granic. Zob. AIPN, 2289/1, Tymczasowa instrukcja postępowania elementów służby granicznej, k. 216–249.

³ Warto wspomnieć, że wytyczne dla organów zwiadowczych WOP były przekazywane również przez poszczególne sztaby dowództw okręgów wojskowych. W październiku 1945 r. wytyczne w zakresie działań zwiadowczych dla dowódców oddziałów ochrony pogranicza wprowadziły m.in. Śląski oraz Morski Okręg Wojskowy. W przypadku Morskiego Okręgu Wojskowego w listopadzie 1945 r. wdrożono Tymczasową instrukcję służby granicznej dla jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza Morskiego Okręgu Wojskowego. AIPN, 3105/1, Tymczasowa instrukcja służby granicznej dla jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza Morskiego Okręgu Wojskowego, k. 1–6; AIPN, 2233/35, Pismo szefa Oddziału Wywiadowczego

ujęte w tych zarządzeniach formułowały zasadnicze cele i zadania powołanej formacji, odpowiedzialnej m.in. za działania rozpoznawcze oraz zabezpieczenie nienaruszalności granicy państwowej. Czynności operacyjne prowadzone przez WOP wymierzone były zarówno przeciwko opozycji politycznej, jak i ludności podejrzanej o przestępstwa graniczne, która mieszkała w strefie przygranicznej⁴. Działania te niezaprzeczalnie klasyfikują WOP w okresie podporządkowania Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego jako organ bezpieczeństwa państwa, którego zasadniczym celem było uszczelnienie granicy oraz walka o utrwalanie nowej władzy⁵.

Pierwsze dziesięciolecie w powojennej Polsce charakteryzowały masowe migracje ludności w ramach nowo ustanowionych granic kraju. Ich zmiany, jakie przyniosły ustalenia konferencji pokojowych w Jałcie i Poczdamie, spowodowały wzmożony ruch cudzoziemców i ludności autochtonicznej na przejściach granicznych. Zaistniała sytuacja wymogła na władzach zorganizowanie hermetycznego systemu ochrony granicy państwa oraz uchwalenie właściwych przepisów regulujących dyslokację migrującej ludności, która przekraczała granicę⁶. Wiele działań zmierzających do zapewnienia szczelności granic państwa oraz zwiększenia liczebności wykwalifikowanych wojsk je ochraniających podjęto w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. Z uwagi na specyficzny charakter działalności Wojsk Ochrony Pogranicza powołany we wrześniu 1945 r. Departament WOP przyjmował w swoje szeregi oficerów Korpusu Ochrony Pogranicza II Rzeczypospolitej, którzy wyróżniali się doświadczeniem w specjalnościach bezpośrednio związanych ze służbą graniczną, prowadzeniem rozpoznania oraz kontrolą ruchu granicznego. Jednakże proces rozwoju WOP w oparciu o przedwojenną kadre – mimo narastających trudności personalnych – został szybko zatrzymany. Przyczyn tej sytuacji należy upatrywać we wzmożonej działalności oficerów politycznych, odpowiedzialnych za postawę ideologiczną podległych żołnierzy, oraz we wzrastającej tendencji do lokowania oficerów Armii Czerwonej w WOP⁷.

Wyrazem postępującego zaostrenia „kursu politycznego” w szeregach WOP było powołanie w lutym 1946 r. specjalnych komisji personalnych, funkcjonujących na szczeblu centralnym oraz w dowództwach okręgów wojskowych⁸. Komisje miały na celu

DOW Śląsk do szefa Oddziału WOP wraz z Planem działań organów zwiadowczych Sztabu Śląskiego Okręgu Wojskowego za okres od 1 do 30 XI 1945 r., k. 1–2.

⁴ C. Osękowski, *Specyfika pogranicza polsko-niemieckiego po drugiej wojnie światowej* [w:] *Studia historyczne nad polityką, gospodarką i kulturą*, red. B. Halczak, Zielona Góra 2002, s. 62.

⁵ M. Stefaniak, *Działalność aparatu represji na zachodnim pograniczu Polski w latach 1945–1950*, Szczecin 2008, s. 181–184.

⁶ Pierwsze regulacje prawne umożliwiające osadnictwo na terenach pogranicza wprowadzono dopiero w czerwcu 1946 r. Zaczęło wtedy obowiązywać Rozporządzenie prezydenta RP z 23 XII 1927 r. o granicach państwa. Zob. *ibidem*, s. 151.

⁷ D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*, Warszawa 2010, s. 42; W. Ziemiąnek, *Proces powstania, organizacji i rozwoju Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948 na przykładzie jednostki w Kłodzku*, „Problemy Ochrony Granic. Biuletyn” 2003, nr 23, s. 7–43; B. Miśkiewicz, *Wojsko Polskie w XX wieku*, Poznań 2006, s. 173–176; G. Goryński, *Problemy kadr Wojsk Ochrony Pogranicza (1945–1965). Wybrane zagadnienia*, cz. III, „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia” 2012, nr 3, s. 57–75.

⁸ J. Prochwicz, *Kadra oficerska Wojsk Ochrony Pogranicza 1945–1956*, „Problemy Ochrony Granic. Biuletyn” 2012, nr 50, s. 48–69; G. Goryński, *Formowanie korpusu oficerskiego Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1956*, „Problemy Ochrony Granic. Biuletyn” 2001, nr 17, s. 33–55.

oczyszczenie szeregów WOP z kadry oficerskiej pełniącej służbę w okresie międzywojennym, najczęściej w KOP. Represyjny charakter tych gremiów stał się przyczyną dekompozycji stanu etatowego poszczególnych jednostek WOP oraz spowodował nagłe zapotrzebowanie na oficerów przygotowanych do pełnienia służby na granicy⁹. Kadra oficerska WOP wywodząca się z przedwojennego systemu ochrony granic kraju stanowiła w ocenach Departamentu Personalnego WP i Departamentu WOP zagrożenie natury ideologicznej dla młodych oficerów i podoficerów. Sytuacji w kwestii wyszkolenia kadry WOP nie poprawiło powołanie w maju 1947 r. ośrodka szkolenia w Rawiczu, a następnie w Ostródzie, które pod względem merytorycznym przygotowywały kadry do służby granicznej¹⁰.

Wzrost napięcia międzynarodowego na przełomie lat 1948–1949¹¹ doprowadził do rozpoczęcia przez Sztab Generalny WP szeregu prac w zakresie planów obrony państwa. W celu podniesienia wartości bojowej oraz operatywności sił zbrojnych w 1951 r. rząd RP zatwierdził plany wzmocnienia obronności państwa, których realizację przewidziano na lata 1951–1955¹². Główne założenia niniejszego planu przewidywały zwiększenie liczebności, rozbudowę i unowocześnienie wyposażenia technicznego polskich sił zbrojnych. W tych planach uwzględniono również WOP¹³. Pomimo podporządkowania Wojsk Ochrony Pogranicza Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego zabezpieczenie właściwego stanu osobowego zapewniało Ministerstwo Obrony Narodowej w systemie poboru powszechnego¹⁴.

Założenia planu wzmocnienia obronności państwa przyczyniły się do kolejnej reorganizacji Dowództwa WOP i zmian w przynależności tej formacji. Rozkazem dowódcy Wojsk Wewnętrznych (DWW) nr 024/WW z 10 kwietnia 1952 r.¹⁵ Dowództwo WOP wraz z podległymi jednostkami terenowymi podporządkowano Dowództwu Wojsk Wewnętrznych, na którego czele stał gen. bryg. Juliusz Hibner¹⁶. Dokonano wówczas zmian w no-

⁹ Zob. *Aparat bezpieczeństwa wobec żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariuszy Straży Granicznej*, wstęp P. Skubisz, oprac. zbiorowe, Warszawa 2013, s. 1–40.

¹⁰ AIPN, 1510/4976, M. Mazurek, *Szkolnictwo Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1946–1969 (Centrum Wyszkolenia WOP i Oficerska Szkoła WOP)*, Katedra Historii i Archiwistyki ASW, Warszawa 1984, k. 24–59.

¹¹ 4 IV 1949 r. został podpisany Pakt Północnoatlantycki (NATO). W odpowiedzi ZSRS oraz kraje znajdujące się w sowieckiej strefie wpływów utworzyły w 1955 r. Układ Warszawski. B. Miśkiewicz, *op. cit.*, s. 181.

¹² P. Piotrowski, *Nadzór nad armią w systemie władzy totalitarnej. Casus Polski Ludowej 1948–1956* [w:] *Wojsko–polityka–społeczeństwo. Studia z historii społecznej od antyku do współczesności*, red. J. Jędrzyak, D. Koreś, G. Strauchold, K. Widziński, Wrocław 2013, s. 568.

¹³ J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Piotrków Trybunalski 2011, s. 196–197; G. Bołcun, *Wojsko i obronność w pracach Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1947–1952*, Warszawa 2006, s. 137–139.

¹⁴ G. Bołcun, *op. cit.*, s. 118–119; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 21.

¹⁵ AIPN, 1572/3432, Rozkaz organizacyjny MBP nr 024/WW z 10 IV 1952 r. w sprawie reorganizacji Dowództwa WOP i przeformowania brygad WOP, k. 95–98. W składzie jednostek Wojsk Wewnętrznych znalazły się Dowództwo Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Dowództwo Wojsk Ochrony Pogranicza oraz Zarząd Informacji Wojsk Wewnętrznych.

¹⁶ A. Jusupović, *Organy bezpieczeństwa państwa w dokumentach MSW. Próba systematyki* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 22–23; Z. Jackiewicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1991. Krótki informator historyczny*, Kętrzyn 1998, s. 17.

menklaturze poszczególnych oddziałów WOP, w tym również pionu zwiadu. W efekcie reorganizacji dotychczasowy Oddział VII Zwiadowczy Dowództwa WOP przemianowano na Zarząd VII Zwiadowczy Dowództwa WOP, aczkolwiek zachowano jego dotychczasowe kompetencje¹⁷. Zmiany obejmowały przede wszystkim prowadzenie działań operacyjno-rozpoznawczych. Związane były także z zagadnieniami dotyczącymi kontrwywiadowczego zabezpieczenia obszaru podległego poszczególnym brygadam WOP¹⁸.

Aktywność jednostek terenowych podległych Zarządowi VII Zwiadowczemu WOP nie dotyczyła jedynie działań podejmowanych w obrębie pasa granicznego. Stale nasilający się ruch osobowy na granicy wymagał właściwego pod względem operacyjnym zabezpieczenia przejść granicznych. Za realizację tych zadań odpowiadał Wydział Ruchu Granicznego¹⁹. Działania podejmowane przez kontrolę ruchu granicznego wymagały licznej i wyszkolonej kadry oficerskiej oraz podoficerskiej. Pomimo szkoleń i kursów stale organizowanych przez Dowództwo WOP (Sekcja Szkolenia Specjalnego) oraz poszczególne brygady WOP w zakresie prowadzenia sieci agenturalnej oraz działań specjalnych prowadzonych na granicy wyniki w tym obszarze były zdecydowanie słabe²⁰. Dowództwo Zarządu VII Zwiadowczego WOP w raportach z kontroli przeprowadzonych w jednostkach zwiadu poszczególnych brygad WOP sygnalizowało głębokie zaniepokojenie zaistniałą sytuacją. Zwracało przede wszystkim uwagę na niedociągnięcia w pracy z siecią agenturalną posiadaną przez zwiad²¹.

Należy zaznaczyć, że główny ciężar prac związanych z kontaktami i prowadzeniem operacyjnym agentury nałożono na oficerów zwiadu, którzy zajmowali się tego typu działaniami na strażnicach i granicznych punktach kontrolnych oraz w sekcjach 7 batalionów. Kadra oficerska zwiadu niniejszych jednostek obsługiwała łącznie ok. 80–85 proc. agentury podległej Zarządowi VII Zwiadowczemu WOP.

Dowództwo WW, któremu od 1952 r. podlegały WOP, sygnalizowało zasadnicze braki w metodyce oraz profilaktyce prac zwiadu odnośnie do werbunku wartościowej agentury. Przyczyną tej sytuacji było niewielkie doświadczenie w pracy operacyjnej kadry zwiadu WOP oraz trudności związane z rozpoznaniem kierunków działania zorganizowanych grup przestępczych. Jednakże niedociągnięcia w pracy agenturalnej oraz we współpracy z podległą siecią nie dotyczyły jedynie Zarządu VII Zwiadowczego WOP. W Rozkazy ministra bezpieczeństwa publicznego nr 025/53 z 15 sierpnia 1953 r. czyta-

¹⁷ Zarząd VII Zwiadowczy WOP funkcjonował pod tą nazwą od momentu reorganizacji struktury etatowej Dowództwa WOP wprowadzonej w 1953 r. (etat nr 346/1). Zob.: AIPN, 343/15, t. 4, Etat Dowództwa WOP nr 346/1, k. 50–79; AIPN, 1572/3433, Rozkaz organizacyjny MBP nr 05/WW z 17 III 1953 r. w sprawie reorganizacji w strukturze etatowej niektórych komórek Dowództwa WOP i brygad WOP, k. 16–26. W tekście przyjęto zasadę używania – jako równoznacznych – nazw Zarządu VII Zwiadowczego WOP oraz zwiadu WOP.

¹⁸ AIPN, 1572/610, Instrukcja nr 09/52 z 28 VII 1952 r. dotycząca wykonania Rozkazu ministra BP nr 039/52 z 28 VII 1952 r. o usprawnieniu kontrwywiadowczego zabezpieczenia granicy państwowej RP, k. 47–50.

¹⁹ Zgodnie z etatem nr 346/2 Dowództwa WOP z 31 VIII 1954 r. Wydział Ruchu Granicznego znajdował się w składzie Oddziału I Operacyjnego Sztabu Dowództwa WOP. AIPN, 343/15, t. 6, Etat Dowództwa WOP nr 346/2, k. 2–33.

²⁰ AIPN, 2284/317, Rozkaz dowódcy IV Brygady WOP mjr. Zbigniewa Furgały nr 080 z 8 VIII 1952 r. w sprawie wyników wiosennej kontroli i wynikających stąd zadań do pracy, k. 529–537.

²¹ AIPN, 1584/122, Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955 odczytane 24 I 1955 r. przez zastępcę dowódcy WOP ds. zwiadu płk. Stefana Sobczaka, k. 22–23.

my, że „w całym aparacie bezpieczeństwa praca agenturalna wykazuje braki, które wróg wykorzystuje i w rezultacie [...] bezkarnie prowadzi przestępczą, szpiegowską, sabotażowo-dywersyjną działalność”. Mając na uwadze usprawnienie działalności pionów operacyjnych MBP, powyższym rozkazem wdrożono Instrukcję o pracy aparatu bezpieczeństwa z siecią agenturalną. Ten akt prawny wprowadzał nową strukturę i zmieniał podział sieci agenturalnej. Wykorzystywany był również w działaniach pionu zwiadu Dowództwa WOP²².

Główny cel agencji Zarządu VII Zwiadowczego WOP stanowiły osoby usiłujące z pobudek politycznych nielegalnie przekroczyć granicę państwa, osoby karane za przestępstwa graniczne (przemyt) oraz rodziny opozycjonistów politycznych²³. Ponadto stałą obserwacją, a w szczególnych wypadkach rozpracowaniem operacyjnym, objęto osoby stanowiące potencjalne zagrożenie dla ustroju i porządku publicznego Polski Ludowej. Wśród nich znaleźli się żołnierze podziemia niepodległościowego, członkowie organizacji opozycyjnych, repatrianci wracający do Polski oraz członkowie rodzin przedwojennych policjantów i tzw. dwójkarzy, czyli oficerów Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego Wojska Polskiego²⁴.

Wprowadzane sukcesywnie zmiany w działalności operacyjnej zwiadu WOP miały na celu kompleksową infiltrację i rozpracowanie konkretnych osób podejrzanych o nielegalne przekraczanie granicy lub planowanie ucieczki z komunistycznej Polski²⁵. Dowództwo WOP w swoich wytycznych zalecało, aby kadra zwiadu w trakcie werbunku kierowała się zasadą „operacyjnej konieczności”. Samo pozyskanie, zgodnie z instrukcją operacyjną, miała poprzedzać wnikliwa analiza zgromadzonego materiału pogładowego. Jednakże – w świetle przytoczonego poniżej dokumentu – rozkazy, zarządzenia i instrukcje ujmujące zagadnienia prowadzenia działalności operacyjnej wielokrotnie nie miały odzwierciedlenia w rzeczywistości. Najczęściej „operacyjną koniecznością” oficerów zwiadu stawała się zdaniem Dowództwa WOP „pogoń za ilością doniesień bez względu na treść”, co prowadziło do zafalszowania statystyk i wyników prowadzonych działań²⁶. Zastępca dowódcy WOP ds. zwiadu płk Stefan Sobczak²⁷ na odprawie kadry

²² AIPN, 01225/174, Rozkaz ministra bezpieczeństwa publicznego nr 025/53 z 15 VIII 1953 r. o pracy aparatu bezpieczeństwa publicznego z siecią agenturalną oraz Instrukcja nr 012/53 o pracy aparatu bezpieczeństwa publicznego z siecią agenturalną, k. 51–60.

²³ AIPN, 01225/136, Zarządzenie wiceministra bezpieczeństwa publicznego nr 051/52 z 31 VIII 1952 r. w sprawie filtracji przestępców granicznych, k. 214–216.

²⁴ AIPN, 01225/153, Instrukcja MBP nr 09/52 z 28 VII 1952 r. dotycząca wykonania Rozkazu ministra nr 039/52 z 28 VII 1952 r. o usprawnieniu kontrwywiadowczego zabezpieczenia granicy państwowej RP, k. 43–49.

²⁵ D. Stola, *op. cit.*, s. 40.

²⁶ AIPN, 1584/122, Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955 odczytane 24 I 1955 r. przez zastępcę dowódcy WOP ds. zwiadu płk. Stefana Sobczaka, k. 18–21.

²⁷ Stefan Sobczak vel Sobczuk, ur. 15 I 1913 r. w Metelinie (pow. hrubieszowski), s. Grzegorza i Tekli, narodowości ukraińskiej, zawód wyuczony: nauczyciel (w karcie statystycznej funkcjonariusza BP z 1947 podał: urzędnik). W latach 1928–1939 działacz KPZU; w latach 1930–1934 oraz 1935–1939 więziony za działalność komunistyczną, m.in. w Rawiczu i Zamościu. Od lipca 1941 r. w Armii Czerwonej (ppor.). Od maja 1943 r. w Wojsku Polskim (1944 – mjr, 1946 – ppłk, 1949 – płk) na stanowisku zastępcy dowódcy dywizjonu pal 1. Dywizji im. T. Kościuszki, od sierpnia do października 1943 r. wykładowca w pułku czołgów. Od października do grudnia 1943 r. zastępca dowódcy 3. pac, od grudnia 1943 r. do kwietnia 1944 r. zastępca dowódcy brygady ds. politycznych, a następnie szef grupy operacyjnej

oficerskiej Zarządu VII Zwiadowczego WOP w styczniu 1955 r. stwierdził: „Źródła zła i wszelkich niedociągnięć w pracy z siecią agenturalną tkwią bowiem nie tylko w niewłaściwym ustawieniu agencji zwiadu, ale i w niewłaściwym praktycznym wykorzystaniu, nieumiejętnym organizowaniu łączności i odbywaniu spotkań. Bardzo ujemnie na jej poziomie odbija się formalna pogoń za ilością doniesień, bez względu na treść i istotę w ochronie granicy państwowej, jak również powierzchowna ocena pracy nie według konkretnych wyników w pracy z siecią agenturalną i w ochronie granicy państwowej, a według ilości doniesień”²⁸.

Zmiany i reorganizacja całej formacji WOP na przełomie 1954 i 1955 r. miały służyć wprowadzeniu nowych standardów w pracy operacyjnej i kontaktów z siecią agenturalną. W pierwszym półroczu 1955 r. do użytku służbowego wprowadzono:

- Uchwałę Komitetu ds. BP z 11 marca 1955 r. o zasadach pracy z agenturą, prowadzeniu rozpracowań agenturalnych i ewidencji operacyjnej;
- Instrukcję nr 03/55 o zasadach prowadzenia rozpracowania agenturalnego i ewidencji operacyjnej w organach BP PRL;
- Instrukcję nr 04/55 o zasadach pracy z agenturą w organach bezpieczeństwa państwa PRL²⁹;
- Wytyczne Komitetu ds. BP z sierpnia 1955 r. dotyczące zadań i form agenturalnego rozpracowania oraz kategorii osób podlegających rozpracowaniu³⁰.

Ustalenia zamieszczone w powyższych dokumentach zasadniczo przebudowały metody pracy agenturalno-operacyjnej organów bezpieczeństwa PRL oraz – jak ujęto we wstępie do Rozkazu przewodniczącego Komitetu ds. BP nr 026/55 z 10 maja 1955 r. – „zrywały

w Zarządzie Polityczno-Wychowawczym 1. Armii WP. W lipcu 1944 r. przeniesiony do RBP. Od sierpnia 1944 r. kierownik Wydziału Śledczego RBP, od września 1944 r. komendant Komendantury RBP, a od grudnia 1944 r. do kwietnia 1945 r. inspektor w Wydziale Personalnym MBP. Od kwietnia 1945 r. do czerwca 1946 r. kierownik Wydziału ds. Funkcjonariuszy. W sierpniu 1946 r. powołany na stanowisko inspektora, a następnie naczelnika Wydziału Specjalnego w Gabinetie Ministra BP. Od lutego 1947 r. objął stanowisko zastępcy dyrektora Departamentu I MBP. Od marca 1949 r. do kwietnia 1952 r. zastępca szefa Głównego Inspektoratu Ochrony Pogranicza ds. specjalnych. Od kwietnia 1952 r. do października 1955 r. w Dowództwie WOP na stanowisku zastępcy dowódcy WOP ds. zwiadu. W październiku i listopadzie 1955 r. p.o. dowódca WOP. W listopadzie 1955 r. skierowany na przeszkolenie w Wojskowym Instytucie MSW ZSRS. Od listopada 1957 r. w dyspozycji dowódcy Wojsk Wewnętrznych. Od lutego do września 1958 r. szef Inspektoratu Dowódcy WW, a następnie od września 1958 r. do lutego 1963 r. szef Zarządu Organizacyjno-Wojskowego MSW. Od stycznia do lutego 1963 r. w dyspozycji ministra SW, a od lutego 1963 r. do stycznia 1968 r. na stanowisku zastępcy dyrektora Biura „C” MSW. Odznaczony m.in. Medalem Zwycięstwa i Wolności (1945), Krzyżem Grunwaldu (1946), Złotym Krzyżem Zasługi (1946), Orderem Odrodzenia Polski (1953). AIPN, 0194/2561. Zob.: J. Bednarek, *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1946–1950 w ocenie Biura do spraw Funkcjonariuszy MBP*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, t. 1, s. 141–207; J. Wygoda, *Zwiad Wojsk Ochrony Pogranicza jako organ bezpieczeństwa państwa w rozumieniu ustawy lustracyjnej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2011, nr 1, s. 100.

²⁸ G. Goryński, *Zwiad Wojsk Ochrony Pogranicza widziany oczami jego szefa, płk. Stefana Sobczaka. Ocena zaprezentowana na odprawie kadry kierowniczej tej formacji na początku 1955 r.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2012, nr 1, s. 369–411.

²⁹ *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, wstęp i oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2005, s. 31–92.

³⁰ AIPN, 1633/1961, *Zadania i formy agenturalnego rozpracowania oraz kategorie osób podlegających rozpracowaniu*, sierpień 1955 r., k. 1–39.

z dotychczasowym schematyzmem, prymitywizmem i jałowością, jaka cechuje jeszcze pracę wielu oficerów śledczych³¹. Natomiast zalecenia ujęte w instrukcjach nr 03/55 i nr 04/55 zwracały szczególną uwagę kadrze prowadzącej działania operacyjne na kolejność wykonywanych czynności służbowych. Na początku kandydatów na informatorów miano poddawać wnikliwej selekcji, a dopiero w dalszej kolejności należało podjąć próbę werbunku. Jednocześnie za przestarzałą i nieefektywną metodę uznano próbę werbunku podejmowaną w oparciu o tzw. materiały kompromitujące³². Zmiany wprowadzono także w pracy operacyjnej Zarządu VII WOP. Oficerów zwiadu zobowiązano do pozyskiwania współpracowników (rekrutujących się przeważnie spośród ludności zamieszkałej w pasie przygranicznym) na zasadzie dobrowolności i w oparciu o „uczucia patriotyczne oraz zasadę lojalności”³³. Profilaktyka działań Zarządu VII Zwiadowczego WOP potwierdziła, że pozyskane w ten sposób osoby wykazywały zaangażowanie w powierzone zadania i większą dyscyplinę w czasie ich realizacji. Właściwe przygotowanie przez Zarząd VII pracy operacyjnej skutkowało wywiadowczą penetracją strefy granicznej i przygranicznej przez agencję bezpośrednio podległą wydziałom VII brygad WOP i sekcjom 7 batalionów WOP. Należy zaznaczyć, że mimo licznych krytycznych uwag ze strony kierownictwa Zarządu VII Zwiadowczego WOP dotyczących współpracy kadry zwiadu WOP z posiadaną agencją nie dokonano poważniejszych zmian w wykorzystaniu pracy operacyjnej w zabezpieczeniu granicy państwa. Niezaprzeczalnie praca agenturalno-informacyjna nadal stanowiła zasadnicze narzędzie kontrwywiadowczego zabezpieczenia granicy i terenów przyległych. Warto przytoczyć cele pracy operacyjnej ujęte we wstępie do instrukcji nr 03/55: „Aby skutecznie wykonać to zadanie, wszyscy pracownicy organów bezpieczeństwa powinni przejawiać w codziennej pracy głęboką ideowość i partyjność, czujność rewolucyjną, stanowczość i inicjatywę w walce z wrogami, doskonalić sposoby i metody pracy operacyjnej oraz ściśle przestrzegać ustawodawstwa PRL”³⁴.

W lipcu 1955 r. w wyniku reorganizacji struktury organów bezpieczeństwa zaktualizowano dotychczasowe zasady współpracy Komitetu ds. BP z WOP, ze szczególnym uwzględnieniem Zarządu VII Zwiadowczego WOP. Nowe zarządzenie przewodniczącego Komitetu ds. BP przewidywało „wspólną i skoordynowaną współpracę” pomiędzy poszczególnymi jednostkami na szczeblu centralnym i terenowym. Wymianę informacji miano prowadzić:

- na szczeblu centralnym pomiędzy szefem Zarządu VII Zwiadowczego WOP i dyrektorami poszczególnych departamentów operacyjnych Komitetu ds. BP,
- na szczeblu wojewódzkim pomiędzy szefami wydziałów VII brygad WOP i kierownikami wojewódzkich urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego,
- na szczeblu powiatowym pomiędzy kierownikami sekcji 7 batalionów WOP i kierownikami powiatowych urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego³⁵.

³¹ AIPN, 1583/35, Rozkaz przewodniczącego Komitetu ds. BP nr 026/55 z 10 V 1955 r., k. 25–28.

³² AIPN, 1584/122, Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955 odczytane 24 I 1955 r. przez zastępcę dowódcy WOP ds. zwiadu płk. Stefana Sobczaka, k. 24–43.

³³ *Ibidem*, k. 22–25; AIPN, 1633/1081, Opracowanie tematyczne Departamentu Szkolenia MBP pt. „Metody werbunku agencji w KW”, k. 1–36.

³⁴ *Instrukcja nr 03/55 o zasadach prowadzenia rozpracowania agenturalnego i ewidencji operacyjnej w organach bezpieczeństwa publicznego PRL [w:] Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 47–68.

³⁵ AIPN, 01225/219, Zarządzenie Komitetu ds. BP nr 060/55 z 8 VII 1955 r. o zasadach współpracy organów bezpieczeństwa publicznego i Wojsk Ochrony Pogranicza, k. 45–49.

W tekście zarządzenia znalazły się zapisy, które zobowiązywały kierownictwa Departamentu II Komitetu ds. BP i Zarządu VII Zwiadowczego WOP oraz ich odpowiedników terenowych do organizowania wspólnych narad w zakresie prowadzonych spraw operacyjnych. Wspomniany dokument przewidywał również zapewnienie zwiadowi WOP wsparcia ze strony Komitetu ds. BP. Pomoc ta miała obejmować przygotowanie funkcjonariuszy prowadzących działania operacyjne w ramach ośrodków szkolenia podległych Komitetowi oraz wzajemną wymianę pomocy naukowych przeznaczonych do celów edukacyjnych. Tym samym w dalszym ciągu utrzymywano ścisłą współpracę pionu operacyjnego Komitetu ds. BP z Zarządem VII Zwiadowczym WOP.

* * *

Poniższy dokument jest podsumowaniem zmian w działalności Zarządu VII Zwiadowczego WOP oraz podległych mu jednostek terenowych. Przekształcenia zostały wprowadzone przez płk. Stefana Sobczaka w pierwszym półroczu 1955 r. Pierwotne spotkanie kadry kierowniczej miało miejsce w styczniu 1955 r. Zaprezentowano na nim referat pt. „Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955”³⁶. W trakcie narady zastępca dowódcy WOP ds. zwiadu i jednocześnie szef Zarządu VII Zwiadowczego WOP płk Stefan Sobczak niejednokrotnie podejmował kwestię poważnych uchybień w pracy operacyjnej oraz wykroczeń w zakresie metod, jakimi posługiwał się pion zwiadu w trakcie prowadzenia spraw śledczych. Odprawę ze stycznia 1955 r. należy traktować jako podsumowanie działalności pionu zwiadu WOP w latach 1945–1954, dokonane przez kadrę kierowniczą stojącą na czele całej formacji.

Omawiany dokument powstał na początku czerwca 1955 r. i zawiera wiele wniosków stanowiących efekt półrocznej pracy kontrolnej w jednostkach terenowych podległych Zarządowi VII Zwiadowczemu WOP. Podobnie jak dokument ze stycznia 1955 r. prezentowany tekst podzielony został na kilka zasadniczych rozdziałów, które obejmują:

- stan sieci agenturalnej WOP,
- pracę z siecią agenturalną,
- sprawy, w których omówiono stan operacyjnego zabezpieczenia granicy oraz główne kierunki działań,
- szkolenia zawodowe,
- kontrolę i pomoc,
- stan moralno-polityczny,
- współpracę z organami bezpieczeństwa publicznego,
- wnioski i przedsięwzięcia.

Szczególnie interesująca jest część dotycząca zagadnień pracy z siecią agenturalną. Pojawiają się tam pierwsze wzmianki odnoszące się do „wypaczeń stwierdzonych przez Biuro Polityczne KC PZPR [...] w pracy byłego ministra BP”³⁷. Niniejszy dokument sporządzono jedynie w 9 egzemplarzach i obwarowano najwyższą klauzulą tajności, co

³⁶ Zob. G. Goryński, *Zwiad Wojsk Ochrony...*, s. 369–411.

³⁷ AIPN, 1585/676, Podstawowe zagadnienia pracy zwiadu WOP z 6 VI 1955 r., k. 3–4.

świadczy o tym, że do zapoznania się z nim zostali upoważnieni jedynie najbardziej zaufani oficerowie Zarządu VII Zwiadowczego WOP oraz dowódca WW³⁸.

Dokument jest doskonałym źródłem informacji o procesach zachodzących w pionie zwiadu WOP. Pozwala lepiej zrozumieć wpływ reorganizacji organów bezpieczeństwa w latach 1954–1956 na funkcjonowanie, zakres działania i skuteczność WOP jako formacji bezpośrednio powołanej do ochrony granic i upoważnionej do prowadzenia działań operacyjnych.

W opracowanym źródle poprawiono błędy ortograficzne i interpunkcyjne oraz wprowadzono niezbędne uzupełnienia w tekście i wyjaśnienia w przypisach. Podkreślenia w oryginale zaznaczono czcionką pogrubioną. Autor edycji starał się zachować oryginalny, charakterystyczny styl używany w resorcie. Poniższy dokument ma na celu przybliżenie wiedzy na temat Zarządu VII Zwiadowczego WOP w okresie przemian zachodzących w latach 1954–1956. Stanowi jednocześnie uzupełnienie nielicznych publikacji obejmujących swoją tematyką działalność pionu zwiadu WOP.

Poniżej zamieszczono tabelę przedstawiającą zmiany w nazewnictwie pionu zwiadu Wojsk Ochrony Pogranicza zgodnie z etatami wprowadzanymi w latach 1949–1957.

Publikowany materiał pochodzi z zasobu archiwalnego BUiAD IPN.

Zmiany w nazewnictwie pionu zwiadu WOP zgodnie z etatami wprowadzanymi w latach 1949–1957

Numer etatu	Data wprowadzenia	Data wycofania	Nazwa pionu zwiadu WOP wg obowiązującego etatu
C 91/1	1 VII 1949 r.	3 VI 1950 r.	Wydział VII Zwiadowczy (Dowództwo WOP)
091/2	3 VI 1950 r.	10 IV 1952 r.	Oddział VII Zwiadowczy (Dowództwo WOP)
346/1	10 IV 1952 r.	31 VIII 1954 r.	Zarząd VII Zwiadowczy
346/2	31 VIII 1954 r.	17 VII 1956 r.	Zarząd VII Zwiadowczy
346/4	17 VII 1956 r.	24 IV 1957 r.	Zarząd II Zwiadowczy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie etatów archiwalnych WOP. AIPN, 343/15, t. 2, 4, 6–11, Etaty archiwalne Wojsk Ochrony Pogranicza 1949–1957.

³⁸ Zgodnie z rozdzielnikiem edytowanego dokumentu egzemplarze nr. 1–8 zostały przesłane do dowódcy WW, a egzemplarz nr 9 pozostał w Zarządzie VII Zwiadowczym WOP.

TEKST ŹRÓDŁA

1955 czerwiec 6, Warszawa – Referat szefa Zarządu VII Zwiadowczego Dowództwa Wojsk Ochrony Pogranicza płk. Stefana Sobczaka dotyczący podstawowych zagadnień pracy zwiadu WOP

Ściśle tajne
Egz. nr ^a3^a

Podstawowe zagadnienia pracy zwiadu WOP

Obok siły fizycznej żołnierzy WOP i patriotycznej postawy ludności pogranicza nie mniej ważnym orężem w zabezpieczeniu granicy państwowej jest sieć agenturalna, która jest szczególnie nieodzowna w walce z głęboko zamaskowanymi i podstępными przestępcami granicznymi, wśród których niejednokrotnie mamy do czynienia z agentami imperialistycznych wywiadów.

I. Stan sieci agenturalnej WOP

Sieć agenturalna Wojsk Ochrony Pogranicza jest siecią liczną i masową (3 proc. agentów, 94 proc. informatorów i 3 proc. rezydentów)¹.

Podstawowy jej trzon tworzą informatorzy². Są oni rozmieszczeni w miejscach dogodnych do nielegalnego przekroczenia granicy i na stwierdzonych kierunkach przestępczości jako sieć sygnalizacyjna w celach profilaktycznych oraz pod konkretne osoby podejrzane lub skłonne do uprawiania przestępstw granicznych, jako sieć informacyjna celem prowadzenia agenturalnej obserwacji za tymi osobami, by nie dopuścić do bezkarnego naruszania granicy państwowej. Z tej racji większość informatorów znajduje się w strefie nadgranicznej (80 proc.), a pozostali w pasie granicznym, przeważnie na stwierdzonych kierunkach przestępczości i pod konkretne osoby podejrzane.

^{a a} Wpisano odręcznie.

¹ W kontekście edytowanego tekstu warto przedstawić stan liczbowy sieci agenturalnej podległej MBP. W 1954 r. obejmował on łącznie 75 839 tajnych współpracowników. Natomiast w 1955 r., w następstwie rozwiązania MBP oraz wprowadzenia przez KdsBP nowych instrukcji operacyjnych, ogólna liczba tajnych współpracowników zmniejszyła się do 36 085 osób. Zob. *Aparat bezpieczeństwa w latach 1953–1954. Taktyka, strategia, metody*, wstęp A. Paczkowski, wybór i oprac. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2004, s. 10–11; T. Ruzikowski, *Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 109–132.

² Informator – osoba pozyskiwana do tajnej współpracy z organami bezpieczeństwa. Zgodnie z instrukcją nr 04/55 z marca 1955 r. „informator obserwuje z reguły działania i kontakty osób, którymi interesują się organy bezpieczeństwa, dąży do pozyskania ich zaufania w celu ustalenia ich ewentualnej przestępczej działalności oraz informuje organy o zaobserwowanych konkretnych przejawach wrogiej działalności”. *Instrukcja nr 04/55 o zasadach pracy z agenturą w organach bezpieczeństwa publicznego PRL* [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 69–92. Naukowe omówienie definicji „informatora”, „agenta”, „rezydenta” i „rezydentury” zob. F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1970–1989)*, Kraków 2007, s. 277–284.

Agenci³, posiadający bezpośrednie dotarcie do konkretnych osób uprawiających lub podejrzanych o uprawianie przestępstw granicznych, rozmieszczeni są tam, gdzie ujawniono taki element i gdzie prowadzi się aktywne jego rozpracowanie. Ponieważ najczęściej takich osób – podejrzanych o przygotowanie do ucieczki za granicę lub pomocnictwo w nielegalnym przekroczeniu granicy – jest na odcinku granicy zachodniej, najwięcej agentów znajduje się na tym odcinku granicy. W dalszej kolejności na odcinku granicy południowej, gdzie najczęściej spotykanym przestępstwem granicznym jest nielegalne przekroczenie granicy do CSR⁴ i z powrotem w celach przemytniczych, oraz na odcinku granicy morskiej, gdzie szczególnie aktualne są zamiary nielegalnego naruszenia granicy przy pomocy różnych środków pływających. Najmniej agentów jest na odcinku granicy wschodniej, gdyż w zasadzie ujawnione i rozpracowywane osoby na tym kierunku w chwili obecnej nie przejawiają przestępczej działalności. Niektóre z nich nielegalnie przekroczyły granice do Polski w latach ubiegłych, a niektóre uprawiają drobny przemysł na legalnych przejściach granicznych.

Rezydenci⁵ i rezydentury⁶ rozmieszczone są w miejscach szczególnie dogodnych do nielegalnego przekroczenia granicy i na szczególnie aktywnych kierunkach, gdzie jest duża ilość informatorów spełniających rolę sieci sygnalizacyjnej. Ponieważ takich miejsc i kierunków bardzo niebezpiecznych jest najwięcej na odcinku granicy zachodniej i morskiej, najwięcej rezydentów i czynnych rezydentur znajduje się na terenie Szczecińskiej, Gdańskiej i Lubańskiej Brygady WOP.

W dalszej kolejności na odcinku granicy południowej, gdzie w mniejszym stopniu niż na poprzednio wymienionych odcinkach notuje się nielegalne przekroczenia granicy w celu przedostania się do państw kapitalistycznych. Najmniej rezydentów i czynnych rezydentur jest na odcinku granicy wschodniej, ponieważ sieć agenturalna WOP jest tam stosunkowo mała, a nielegalne przekroczenia granicy notowane są bardzo rzadko, gdyż każda próba dokonania tego przestępstwa niezwłocznie jest udaremniana.

Podany skład jakościowy i ilościowy sieci agenturalnej WOP oraz jej rozmieszczenie na pograniczu **w zasadzie** odpowiada bieżącym potrzebom ochrony granicy państwowej i aktualnej sytuacji kształtowania się przestępczości granicznej. Nie znaczy to, że na terenie poszczególnych brygad WOP, indywidualnie biorąc, mamy już całkowicie wystarczającą ilość agentury. **Szczególnie mało mamy jeszcze wartościowych agentów i rezydentów, bez których w naszej specyfice pracy operacyjnej nie można osiągnąć właściwych postępów w prowadzonych rozpracowaniach (dotyczy agentów) i w walce z bezkarnymi naruszeniami granicy przez osoby dokonujące lub usiłujące dokonać**

³ Agent – osoba pozyskiwana do tajnej współpracy z organami bezpieczeństwa. Zgodnie z instrukcją nr 04/55 z marca 1955 r. „agent jest to najcenniejszy i najbardziej wykwalifikowany tajny współpracownik organów bezpieczeństwa, który z reguły posiada lub może uzyskać bezpośrednie dotarcie do osób prowadzących wroga działalność oraz potrafi zdobyć ich zaufanie”. Zob. *Instrukcja nr 04/55...* [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 69–92.

⁴ Właśc.: ČSR (Československá Republika) – Republika Czechosłowacka (1948–1960).

⁵ Rezydent – osoba pozyskiwana do tajnej współpracy z organami bezpieczeństwa. Zgodnie z instrukcją nr 04/55 z marca 1955 r. „rezydent jest to tajny współpracownik rekrutujący się z reguły spośród posiadających doświadczenie polityczne członków i kandydatów PZPR”. Zob. *ibidem*, s. 69–92.

⁶ Rezydentura – zgodnie z instrukcją nr 04/55 z marca 1955 r. „rezydenturą nazywamy grupę tajnych współpracowników pozostających na łączności jednego rezydenta. Rezydentury składają się z reguły z informatorów”. Zob. *ibidem*, s. 87–92.

nielegalnego przekroczenia granicy z pobudek politycznych (dotyczy sieci sygnalizacyjnej powiązanej w rezydentury).

Dlatego też zasadniczy wysiłek w werbowaniu sieci agenturalnej na przestrzeni br. jest nacelowany:

a) na werbunek rezydentów i tworzenie rezydentur na aktywnych kierunkach przepięczności granicznej, nasyconych dużą ilością informatorów sygnalizacyjnych⁷;

b) na śmielszy werbunek agentów pod konkretne osoby uprawiające lub podejrzane o uprawianie przestępstw granicznych;

c) na werbunek jakościowych informatorów sygnalizacyjnych na stwierdzonych i zagrożonych kierunkach przepięczności oraz w miejscach dogodnych i wykorzystywanych do nielegalnych przekroczeń granicy, dotychczas nienasyconych dostateczną ilością tego rodzaju sieci – celem przechwytywania przestępców na miejscu przestępstwa lub w drodze do granicy i od granicy w głąb kraju.

Dążymy przy tym do tego, aby wszędzie tam, gdzie jest 6–8 informatorów sygnalizacyjnych, działały rezydentury oraz wszędzie tam, gdzie to możliwe, były lokale kontaktowe do odbywania spotkań z bardziej wartościową agenturą.

Nacisk na werbunek rezydentów i prace z rezydentami pomógł oficerom zwiadu poszczególnych brygad przełamać nieuzasadnioną, jednak tu i ówdzie spotykaną, bojaźń przed tworzeniem rezydentur i przekazywaniem informatorów na łączność rezydentów. Rezultaty są takie, że obecnie prawie wszyscy rezydenci za wyjątkiem nowo zawerbowanych i przygotowywanych do objęcia tej funkcji pracują w tym charakterze i obsługują średnio do 4 informatorów. Należy przy tym nadmienić, że dopiero od 1954 r. rezydentury w sieci agenturalnej WOP zaczęły w przybliżeniu spełniać swoją rolę, a zwiad aktywnie dobierać, werbować, szkolić i wykorzystywać rezydentów w tym charakterze.

Mimo obiektywnych trudności w doborze kandydatów na werbunek w charakterze rezydentów zrozumienie wagi tego zagadnienia w ochronie granicy przez wszystkich oficerów zwiadu i osiągnięte wyniki w I kwartale br. pozwalają przypuszczać, że do końca 1955 r. stan tej kategorii sieci i czynnych rezydentur wzrośnie o ok. 25–30 proc.

II. Praca z siecią agenturalną

W Wojskach Ochrony Pogranicza z siecią agenturalną pracują: oficerowie dowódcy (30 proc.), oficerowie zwiadu (62 proc.) i oficerowie GPK (8 proc.).

Oficerowie dowódcy i oficerowie GPK obsługują przeważnie informatorów. Każdy z nich ma na łączności od 1 do 4 tajnych współpracowników. Z tą samą kategorią sieci pracują również oficerowie zwiadu na strażnicach i GPK, jednak średnio na jednego ww. oficera przypada od 12 do 13 informatorów, a na niektórych na odcinku granicy morskiej i zachodniej – dwukrotnie więcej. Podobną ilość agentury obsługują oficerowie sekcji 7 batalionów, którzy poza informatorami pracują już z agentami i rezydentami.

⁷ Informator sygnalizacyjny – osoba pozyskiwana do tajnej współpracy z organami zwiadu WOP, werbowana na specjalnie zagrożonych przepięcznością odcinkach granicy. Do bezpośrednich zadań tego typu informatorów należało sygnalizowanie organom zwiadu WOP o pojawieniu się na pograniczu osób niepożądanych, obserwacja całej strefy nadgranicznej i wszystkich obiektów związanych z granicą, a także informowanie o nielegalnych przekroczeniach granicy. Zob. AIPN, 1584/122, Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955 odczytane 24 I 1955 r. przez zastępcę dowódcę WOP ds. zwiadu płk. Stefana Sobczaka, k. 10–52.

Oficerowie wydziałów VII brygad mają na łączności cenniejszych agentów i informatorów w ilości do 7 tajnych współpracowników, a nieliczni d[owó]d[cy] batalionów obsługujący sieć – nie więcej jak 1 tajnego współpracownika.

Główny ciężar pracy z siecią agenturalną spoczywa więc na barkach oficerów zwiadu znajdujących się na strażnicach i GPK oraz w sekcjach 7 batalionów (58 proc.). Oficerowie ci łącznie obsługują ok. 80–85 proc. posiadanej agentury. Pozostała sieć agenturalna pozostaje na łączności wszystkich innych oficerów (42 proc.).

Poziom i styl pracy większości oficerów pracujących z siecią agenturalną w zasadzie jest zadowolający. Dzięki temu na przestrzeni ubiegłego roku i 5 miesięcy br. osiągnięto dalszą poprawę w zabezpieczeniu granicy państwowej drogą agenturalną. W okresie tym stan agentów wzrósł prawie czterokrotnie, a stan rezydentów o 40 proc.

W rezultacie dość aktywnej pracy nad rozbudową sieci agenturalnej na pograniczu – kontynuowanej od 1952 r. – cała strefa nadgraniczna na odcinku granicy zachodniej, południowej i morskiej jest w dostatecznym stopniu nasycona agenturą WOP. Pojedyncze miejscowości, w których zwiad nie ma tajnych współpracowników, są mało związane z przestępczością graniczną i samą ochroną granicy (leżą w głębi strefy, nie ujawniono elementu podejrzanego).

Na skutek lepszego doboru i przygotowania kandydatów do werbunku oraz wyeliminowania balastu, który niestety mieliśmy (ok. 10 proc.), znacznie podniosła się również wartość i przydatność posiadanej sieci agenturalnej w walce z różnego rodzaju przestępcami o pełną nienaruszalność granicy państwowej. Świadczy o tym fakt, że ilość zatrzymanych przestępców na podstawie danych zwiadu w ubiegłym roku i w I kwartale br. stanowi 38 proc. w stosunku do służby liniowej i 17 proc. w stosunku do ogólnej ilości zatrzymanych przestępców.

Podane wyniki pracy z agenturą w ochronie granicy państwowej mogły być efektywniejsze, gdyby nie większość oficerów, a wszyscy oficerowie zwiadu, wszyscy oficerowie dowódcy i kontrolerzy GPK dobrze pracowali z agenturą.

Niestety tak nie jest. Mamy jeszcze wielu oficerów dowódców i kontrolerów GPK, którzy niedoceniają znaczenia pracy kontrwywiadowczej w ochronie granicy państwowej, traktują ją jako zło konieczne, zadanie drugorzędne, dodatkowe do zasadniczych obowiązków i dlatego zaniedbują takową. Zaniedbanie polega na tym, że z błahych przyczyn nie wychodzą na spotkania umówione z tajnymi współpracownikami, co powoduje zerwanie łączności i współpracy nieraz na dłuższy okres czasu. Nawiazanie łączności odkładają z dnia na dzień lub dokonują na interwencję przełożonych, pod groźbą kary. Okoliczności takie nie sprzyjają pracy agenturalnej, a wręcz rozkładają ją.

Są również oficerowie zwiadu, co prawda nieliczni, którzy nie opanowali jeszcze gruntownie zasad pracy agenturalnej. Z tego powodu były i są pojedyncze wypadki niewłaściwego wychowania, wykorzystywania i organizowania pracy z poszczególnymi tajnymi współpracownikami.

Ujemny wpływ na pracę z siecią agenturalną miały także wypaczenia stwierdzone przez Biuro Polityczne KC naszej partii w pracy byłego Ministerstwa BP⁸, w skład

⁸ Chodzi o kwestię rewolucyjnych – jak na ówczesne realia polityczne – działań podjętych przez Biuro Polityczne KC PZPR. Miały one na celu doprowadzenie do pociągnięcia do odpowiedzialności funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa za łamanie prawa oraz bezpodstawną brutalność w trakcie

którego do 1955 r. wchodziły Wojska Ochrony Pogranicza. Reorganizacja organów BP i związane z tym istotne zmiany w podstawowych metodach i formach walki z wrogiem wskazały nam na szereg braków, a mianowicie:

a) na niewłaściwość werbowania sieci informacyjnej na podstawie materiałów kompromitujących i zbytne rozszerzanie je bez względu na operacyjną konieczność,

b) na niewłaściwość prowadzenia pracy agenturalnej, często z jednakową aktywnością wśród elementu podejrzanego o uprawianie przestępstw granicznych i wśród osób nieprzejawiających takiej działalności tylko z racji ich skompromitowanej przeszłości.

Wymienione braki i niedociągnięcia zostały mocno napiętnowane i poddane ostrej krytyce na ^bpoplenumowej^b odprawie dowódców brygad, ich zastępców ds. politycznych i ds. zwiadu, która odbyła się w [iesią]cu styczniu br. w D[owództwie] WOP⁹. Jednocześnie wysiłek całego aparatu zwiadowczego skierowano w pierwszym rzędzie na wyeliminowanie wypaczeń stwierdzonych przez KC PZPR w pracy agenturalnej, na usunięcie innych braków i niedociągnięć ujawnionych w pracy oficerów z agenturą oraz na właściwe włączenie do pracy agenturalnej oficerów dowódców i kontrolerów GPK. Pracę agenturalną w całości i z poszczególnymi tajnymi współpracownikami zgodnie z jej kontrwywiadowczym charakterem skoncentrowano wokół ujawnionego elementu podejrzanego o uprawianie przestępstw granicznych i na kierunkach, którymi przestępcy najczęściej idą do granicy i od granicy w głąb kraju. Oficerowie Zarządu VII D[owództwa] WOP udzielili w tym kierunku maksimum pomocy poszczególnym brygadam i batalionom na miejscu.

Poczynione przedsięwzięcia i wykonane już prace przyniosły znaczną poprawę oraz otwierają perspektywę dalszej radykalnej zmiany na lepsze.

III. Sprawy

Jednostki zwiadu WOP prowadzą aktywne rozpracowanie agenturalne na osoby podejrzane w chwili obecnej o przerzut ludzi przez granicę, o nielegalne przekraczanie granicy, o przygotowanie ucieczki z kraju i przemyt towarów przez granicę, oraz agenturalną obserwację za osobami karanymi za przestępstwa graniczne o charakterze politycznym i rodzinami uciekinierów z kraju. Sprawy agenturalnego rozpracowania łącznie ze sprawami agenturalnego sprawdzenia stanowią 70 proc., a sprawy ewidencyjno-obserwacyjne – 30 proc.

W rozpracowaniu wymienionych spraw i prowadzeniu agenturalnej obserwacji za figurantami bierze udział ok. 11 proc. posiadanej agentury.

prowadzonych śledztw. Wyjaśnieniem wspomnianych nieprawidłowości miała się zająć specjalnie powołana 24 II 1949 r. Komisja Biura Politycznego ds. Bezpieczeństwa Publicznego. W jej skład weszli m.in.: Bolesław Bierut, Jakub Berman, Stanisław Radkiewicz, Mieczysław Mietkowski, Roman Romkowski i Konrad Świetlik. Zob. J. Poksiński, *Represje wobec oficerów Wojska Polskiego 1949–1956*. „TUN”, Warszawa 2007, s. 228–235; A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. II: *Lata 1948–1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996, s. 8.

^b ^b *Tak w tekście.*

⁹ Na odprawie kadry kierowniczej Zarządu VII Zwiadowczego Dowództwa WOP 24 I 1955 r. został zaprezentowany referat szefa Zarządu VII Zwiadowczego Dowództwa WOP płk. Stefana Sobczaka pt. „Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955”. Zob. AIPN, 1584/122, Analiza pracy zwiadu za rok 1954 i wytyczne do pracy na rok 1955 odczytane 24 I 1955 r. przez zastępcę dowódcy WOP ds. zwiadu płk. Stefana Sobczaka, k. 22–23.

Wszystkie sprawy prowadzone są bieżąco w myśl uprzednio opracowanych i zatwierdzonych przez przełożonych planów agenturalno-operacyjnych przedsięwzięć. Często spotykanym brakiem w tym zagadnieniu jest zbyt wolne jeszcze tempo w sprawdzeniu wstępnych materiałów. Niedociągnięciu temu wydano zdecydowaną walkę, biorąc na kontrolę wszystkie poważniejsze sprawy i kierując bezpośrednio ich rozpracowaniem. Wzbogaciło to doświadczenie podwładnych oficerów w terenie, którzy bardziej umiejętnie i operatywnie zaczęli prowadzić osobiście prowadzone sprawy i zwracać szczególną uwagę na ujawnianie i rozpracowywanie punktów przerzutowych na pograniczu. Zadanie to uważamy za swój główny cel w pracy kontrwywiadowczej na pograniczu. Dążymy przy tym do tego, aby każdy istotny materiał o przestępczości granicznej możliwie w jak najkrótszym czasie (nie dłużej niż 4–6 miesięcy) był tak pogłębiony i sprawdzony, by można było przyjąć decyzję, wszcząć jego aktywne rozpracowanie, zlikwidować przestępczą działalność, względnie umorzyć, gdy nie potwierdzi się.

Należy nadmienić, że w roku ubiegłym zwiad WOP wykrył, rozpracował i przekazał departamentom Komitetu ds. BP do operacyjnego wykorzystania w interesie państwa 5 punktów przerzutowych. W bieżącym roku ma wyjścia na kilka dalszych punktów, które są w trakcie rozpracowywania i sprawdzania.

IV. Praca śledcza

Poza pracą z siecią agenturalną i prowadzeniem rozpracowań agenturalnych zwiad WOP prowadzi również wstępne dochodzenie i wstępne śledztwo w stosunku do wszystkich osób zatrzymanych za przestępstwa graniczne i nielegalny wjazd do strefy nadgranicznej. Na szczeblu strażnic i batalionów zajmują się tym oficerowie pracujący z agenturą, a na szczeblu brygady oficerowie Sekcji Śledczej wydziałów VII brygad.

Poziom i styl pracy oficerów śledczych brygad jest na ogół dobry. W porównaniu do lat ubiegłych wzrosła jakość przesłuchiwania, podstawowym celem i zadaniem wstępnego dochodzenia i wstępnego śledztwa stało się ustalenie prawdy materialnej i zebranie obiektywnych dowodów wskazujących na przestępstwo. Zlikwidowano do minimum ilość wypadków nadzwyczajnych w postępowaniu z osobami zatrzymanymi. Pojedyncze wypadki, jakie miały miejsce w ubiegłym roku, dotyczyły przytrzymania w areszcie 3 osób podejrzanych o 1–2 godziny ponad 48 godzin bez sankcji prokuratora. Przytrzymania te wynikły na skutek przeoczenia oficerów. W stosunku do winnych wyciągnięto konsekwencje.

Zarząd VII wszystkie wysiłki skierował, by nie dopuścić do dalszych naruszeń praworządności i w roku bieżącym nie mieliśmy takowych.

Rezultatem lepszej pracy śledczej było ujawnienie i zdemaskowanie wśród osób zatrzymanych kilku imperialistycznych wywiadów w ubiegłym roku oraz obalenie legend uniewinniających i udowodnienie usiłowania nielegalnego przekroczenia granicy wielu osobom zatrzymanym przez służbę liniową za nielegalny wjazd do strefy nadgranicznej. Osoby zatrzymane za wykroczenia administracyjne, którym udowodniono przestępstwa graniczne, stanowią 10 proc. w stosunku do ogólnej ilości zatrzymanych przestępców zarówno w roku ubiegłym, jak i w bieżącym.

Rezultaty pracy śledczej WOP niewątpliwie byłyby większe i skuteczniejsze w ochronie granicy państwowej, gdyby oficerowie śledczy WOP korzystali z prawnych uprawnień oficerów śledczych.

V. Szkolenia zawodowe

Do osiągnięcia podanych wyników w zabezpieczeniu granicy państwowej drogą agenturalną w dużej mierze przyczyniło się stale polepszające się polityczne i zawodowe przygotowanie aparatu zwiadowczego oraz dość częstotliwa kontrola i praktyczna pomoc ze strony Zarządu VII D[owództwa] WOP.

Wychodząc z założenia, że wysoki poziom wyszkolenia politycznego i zawodowego jest przesłanką do podniesienia pracy kontrwywiadowczej na wyższy poziom, przez cały okres działalności zwiadu na szkolenia te zwracano szczególną uwagę. W rezultacie ogólna średnia ocena oficerów zwiadu ze szkolenia partyjnego, politycznego i zawodowego wynosi prawie 4.

Poza programowym szkoleniem zwiadowczym w I kwartale ubiegłego roku Sekcja Szkolenia Specjalnego Zarządu VII przygotowała i przeprowadziła 5 krótkoterminowych kursów doskonalenia oficerów zwiadu. Równolegle w ramach kursów ogólnowojskowych objęto przeszkoleniem zwiadowczym d[owód]ców brygad, d[owód]ców batalionów, d[owód]ców GPK, d[owód]ców strażnic, z[astęp]ców d[owód]ców strażnic i GPK ds. zwiadu.

W rezultacie kursami doskonalenia i przeszkoleniem zwiadowczym objęto cały skład osobowy oficerów zwiadu oraz aparat dowódczy od szczebla strażnicy do szczebla brygady włącznie. Ugruntowano przy tym znajomość zasad pracy agenturalnej, właściwego pojmowania praworządności w walce z przestępcami i obiektywnego stosunku do wynikłych sytuacji operacyjnych. Doprowadzenie do świadomości oficerów WOP znaczenia walki z wrogiem i przestępcą w ramach prawa prawie całkowicie wyeliminowało wypadki naruszenia praworządności.

W roku bieżącym, podobnie jak w roku ubiegłym, planuje się szereg kursów doskonalenia, które rozpoczniemy z dniem 14 VI 1955 r. Na kursach tych w związku z przejściem na nowe formy i metody pracy kontrwywiadowczej przeszkolony zostanie cały kierowniczy aparat zwiadowczy. Na dzień dzisiejszy przeszkoleniem takim objęci zostali d[owód]cy brygad, z[astęp]cy d[owód]ców brygad ds. zwiadu i oficerowie ewidencji operacyjnej wydziałów VII brygad.

Wszystkie prace przygotowawcze związane z kursami doskonalenia, przeszkoleniem zwiadowczym, szkoleniem programowym w jednostkach i w Oficerskiej Szkole WOP¹⁰ dokonuje wspomniana już Sekcja Szkolenia Specjalnego Zarządu VII w składzie 4 oficerów, którzy opracowują program szkolenia zwiadowczego, konspekty na wszystkie tematy i do wszystkich zajęć, kontrolują i pomagają jednostkom w szkoleniu podwładnych oraz bardzo często sami występują w roli wykładowców. Z obowiązków tych w zasadzie wywiązują się, jednak na skutek zbyt dużego przeciążenia nie są w stanie osiągnąć lepszych rezultatów i podnieść szkolenia zwiadowczego na naprawdę wysoki poziom.

VI. Kontrola i pomoc

Zagadnieniu kontroli i okazywania praktycznej pomocy Zarząd VII D[owództwa] WOP poświęcał maksimum uwagi. Od 1950 r. każdy operacyjny pracownik Zarzą-

¹⁰ Na temat szkoły zob. AIPN, 1510/4976, M. Mazurek, *Szkolnictwo Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1946–1969 (Centrum Wyszkolenia WOP i Oficerska Szkoła WOP)*, Katedra Historii i Archiwistyki ASW, Warszawa 1984.

du VII jest przeciętnie od 10 do 15 dni w miesiącu w poszczególnej jednostce, którą obsługuje, kontroluje i pomaga w pracy.

Wypracowaliśmy przy tym taki system, że wytyczne i każde ważniejsze zarządzenie jest wprowadzane w życie przy aktywnym współudziale oficerów z dowództwa. Stosując tę metodę, wytyczne na rok 1955 doprowadzono do każdego wykonawcy, przeanalizowano całą posiadaną sieć, wyeliminowano większość nieprzydatnych współpracowników, rozpatrzono wszystkie werbunki przeprowadzone na kompromitujących materiałach i wyciągnięto odpowiednie wnioski. Nie dopuszczono przy tym do zwolnienia tempa w doborze dalszych kandydatów na werbunek, do osłabienia częstotliwości spotkań i obniżenia poziomu pracy z agenturą. Obecnie oficerowie Zarządu VII D[owództwa] WOP wspólnie z oficerami zwiadu brygad i batalionów przerejestrowują sieć i prowadzone sprawy oraz zakładają własną ewidencję agentury i rozpracowań, co w znacznym stopniu usprawni i ^boperatywni^b naszą pracę. Prace z tym związane zostaną całkowicie zakończone w terminie do dnia 30 VI [19]55 r.

Należy nadmienić, że w ub.r. oficerowie Zarządu VII D[owództwa] WOP na kontrolę i pomoc podwładnym poświęcili 2047 ^bpracodni^b. W wielu wypadkach pomogło to podwładnym właściwie rozwiązać często skomplikowane zagadnienia pracy agenturalno-operacyjnej, przewyciężyć napotkane trudności i uniknąć błędów.

VII. Stan moralno-polityczny

Aparat zwiadowczy WOP jest aparatem młodym i oddanym sprawie budownictwa podstaw socjalizmu. Większość oficerów to synowie robotników i chłopów pracujących, członkowie PZPR lub ZMP.

W roku ubiegłym dość często spotykanym wykroczeniem, szczególnie wśród z[astęp]ców d[owód]ców strażnic ds. zwiadu, najmłodszych wiekiem i życiowym doświadczeniem – było nadużywanie alkoholu, co w wielu wypadkach było przyczyną awantur, bójek, nieuzasadnionego użycia broni i zaniedbywania się w obowiązkach służbowych.

Nałogowi temu i innym mniej charakterystycznym wydano zdecydowaną walkę. W tym celu zwołano na szczeblu centralnym dwie odprawy z młodymi oficerami, na których mocno napiętnowano amoralne prowadzenie się winnych. Na dorocznej odprawie styczniowej na zagadnienie to zwrócono uwagę aparatowi partyjno-politycznemu i bezpośrednim przełożonym. Osobiście zagadnieniem tym interesowali się oficerowie Zarządu VII w czasie kontroli i pomocy w terenie, reagując na każde – nawet drobne – wypaczenia się młodego oficera. Niepoprawni wzywani byli na rozmowy bezpośrednio do d[owódcy] WOP i d[owódcy] WW.

W rezultacie tej pracy, zwiększonej troski o warunki bytowe i kulturalne rozrywki w odpowiednim otoczeniu, zwiększonego oddziaływania i ideologicznego wychowania młodej kadry przez organizacje partyjne i bezpośrednich przełożonych – stan moralno-polityczny znacznie się poprawił. Wyrazem tego jest fakt, że w okresie 5 m[iesiący] br. [odnotowano] o 60 proc. mniej wypadków amoralnego prowadzenia się niż w analogicznym okresie ubiegłego roku.

Wskazuje to, że zastosowane przez nas przedsięwzięcia były słuszne i nadal należy je kontynuować. Będziemy więc nadal zajmować się zagadnieniem dalszego podniesienia stanu moralno-politycznego na wyższy poziom na równi z aparatem partyjno-poli-

tycznym oraz dążyć do całkowitego wyeliminowania wypadków nadzwyczajnych wśród oficerów zwiadu.

IX. Współpraca z organami BP

Współpraca jednostek zwiadu WOP z jednostkami BP w zasadzie układa się pomyślnie. Nie było i nie ma żadnych zadrażeń, nieporozumień lub przeszkadzania sobie w pracy. Zgodnie z rozkazami i zarządzeniami byłego ministra BP kontynuowana jest wymiana informacji, wzajemne udzielanie sobie pomocy i wymiana materiałów. Jeżeli jednak współpraca we wzajemnym udzielaniu pomocy jest obopólna, to w zagadnieniu wymiany informacji i materiałów raczej jednostronna.

Jednostki zwiadu WOP na przestrzeni ubiegłego roku i pierwszych 5 miesięcy br. przekazały poszczególnym jednostkom BP wiele tysięcy doniesień agenturalnych, a w[ięzieniom] k[arno]-ś[ledczym] przy WUdsBP kilka setek przestępców granicznych. Z jednostek BP i z WKS-ów otrzymały w zamian pojedyncze doniesienia i pojedyncze zeznania sygnalizujące uprawianie przestępstw granicznych przez ludność zamieszkałą na pograniczu lub metody i sposoby stosowane przez przestępców w nielegalnym przekroczeniu granicy.

O ile wziąć pod uwagę ilość powiatów przyległych do linii granicznej i ilość PUdsBP prowadzących pracę operacyjną na ich terenie, to wydaje się, że doniesień o przestępczości granicznej, a szczególnie na temat przygotowań do ucieczki za granicę, wyjść na pomocników w nielegalnym przekroczeniu granicy i informacji o metodach i sposobach stosowanych przy przekroczeniu granicy – mogłoby być znacznie więcej.

W tej sprawie wielokrotnie interweniowaliśmy w odnośnych departamentach byłego MBP i obecnie Komitetu ds. BP oraz bezpośrednio w WUBP, jednak bez większych rezultatów. Wydaje się mnie, że kontrwywiadowczym zabezpieczeniem granicy winien zajmować się nie tylko WOP, ale i wszystkie PUdsBP powiatów przygranicznych, które tak samo jak zwiad WOP winny nastawiać dodatkowo swoją sieć na wykrywanie obcych i podejrzanych osób pojawiających się na pograniczu oraz osób podejrzanych o uprawianie przestępstw granicznych, a uzyskane materiały tego charakteru przekazywać nam do wykorzystania.

Taka symbioza i obustronna współpraca między WOP a UBP jest niezbędnie konieczna, gdyż jak wskazuje nam doświadczenie, tylko tam, gdzie ona istnieje, są możliwe realne i konkretne wyniki w walce z agentami imperialistycznych wywiadów, usiłujących przeniknąć przez granicę.

X. Wnioski i przedsięwzięcia

Zdając sobie sprawę z istniejących jeszcze braków i niedociągnięć w naszej pracy, za co niemałą winę ponosi i Zarząd VII, oraz ze znaczenia, jakie ma dla nas sprawne przejście na nowe formy i metody pracy operacyjnej, planuje się:

1. Nadal kierować wysiłek całego aparatu zwiadowczego WOP na wyeliminowanie wypaczeń stwierdzonych przez Biuro Polityczne KC PZPR w pracy agenturalnej oraz bezwzględne przestrzeganie zasad praworządności w każdej dziedzinie pracy zwiadowczej. Równocześnie podnieść stan agenturalnego zabezpieczenia zagrożonych kierunków przestępczości, miejsc dogodnych do nielegalnego przekroczenia granicy i poziom walki z przestępczością graniczną, by nie dopuścić do bezkarnych przerwań i skutecznie pościgi za sprawcami nielegalnych naruszeń granicy.

2. Nadal kontynuować pracę w kierunku pozyskania w sposób przemyślany nowej agentury dla osiągnięcia właściwych postępów w agenturalnych rozpracowaniach i sprawach ewidencyjno-obszernych, a w szczególności w rozpracowywaniu konkretnych osób, które nielegalnie przekraczają granicę lub przygotowują ucieczkę za granicę. Kierować się przy tym zasadą, że każdy werbunek musi być podyktowany operacyjną koniecznością, a kandydat naprawdę celowy i przydatny do współpracy. Na informatorów dobierać i werbować kandydatów na uczuciach patriotycznych i na zasadzie lojalności, a na kompromitujących materiałach tylko agentów do konkretnych spraw.

3. Nadal polepszać i udoskonalać pracę z agenturą, wychowując ją w duchu socjalizmu, nienawiści do wrogów ludzkości – imperialistycznych podżegaczy wojennych i ich agentów, mając na uwadze lepsze niż dotychczas i głębiej zakonspirowane użycie jej do walki ze zorganizowaną przestępczością graniczną. Wykarczować również w wielu wypadkach spotykane jeszcze umawianie się przez oficerów na spotkania i nieuzasadnione zrywanie ich, ponieważ ujemnie odbija się to na wychowaniu tajnych współpracowników, obniża dyscyplinę pracy i prowadzi do demoralizacji agentury. Wypadki takie tępić z całą bezwzględnością oraz wychowywać oficerów pracujących z agenturą w duchu bezgranicznego poświęcenia i oddania się interesom mas pracujących.

4. W dalszej pracy agenturalnej maksimum wysiłku poświęcać prowadzonym i wszczętym sprawom oraz sprawdzaniu istotnych pierwiastkowych doniesień. Agencyjne rozpracowania i czynności z nimi związane uważać za najważniejsze i najpilniejsze zadania w pracy zwiadowczej. Nie dopuścić przy tym do takiej sytuacji, gdzie kosztem agencyjnych rozpracowań wykonuje się inne mniej istotne prace, daje się przed nimi pierwszeństwo niesprawdzonym materiałom i mniej istotnym sprawom.

5. W dalszym ciągu doskonalić pracę śledczą. Szczególnie właściwą uwagę zwracać na przestrzeganie praworządności w pracy śledczej, która powinna polegać na prawnym zatrzymaniu, taktownym odnoszeniu się do zatrzymanych, ścisłym przestrzeganiu przepisów sanitarnych w aresztach i badaniu winy zatrzymanych na podstawie obiektywnych dowodów.

6. Wzmocnić troskę o stan moralno-polityczny podwładnych. W tym celu wnikać głębiej w ich bolączki i udzielać wszechstronnej pomocy w przezwyciężaniu trudności w pracy, w szkoleniu i sprawach bytowych. Szczególną uwagę i walkę kontynuować z pijaństwem, objawami biurokratyzowania się aparatu oraz przejawami funkcjonalizmu w wykonywaniu obowiązków przez niektórych oficerów zwiadu.

7. Dążyć, aby na przestrzeni całego roku oficerowie pracujący z agenturą systematycznie pogłębiali znajomość marksizmu-leninizmu, podnosili swój poziom ideologiczny, morale oficera ludowego WP i aparatu MSW. W zagadnieniu tym ściśle współpracować z aparatem partyjno-politycznym WOP.

8. Zasadniczym czynnikiem w usprawnieniu i podnoszeniu pracy agenturalnej na wyższy poziom uczynić kontrolę pracy podległego aparatu. Kontrolę taką łączyć z praktyczną pomocą na miejscu. Nacelowywać ją w pierwszym rzędzie na odcinki najbardziej zagrożone i tam, gdzie jest ona najbardziej potrzebna.

9. W całości kształcić pracę kontrwywiadowczej na pograniczu łamać radykalnie i tępić biurokracyzm, prymitywizm i szablonowość utrudniające przedstawienie aparatu operacyjnego na właściwą pracę z siecią agenturalną. Zwalczać bezwzględnie w każdej dziedzinie pracy zwiadowczej fakty lekceważenia zasad praworządności i postępowania

sprzecznego z moralno-polityczną postawą oficera zwiadu. Przy tym z całą bezwzględnością walczyć o obiektywny stosunek do wszelkich spraw.

10. Przeprowadzić reorganizację pracy zwiadowczej na strażnicy. Do chwili obecnej organizatorem i kierownikiem jej na tym szczeblu jest praktycznie z[astęp]ca d[owód]cy strażnicy ds. zwiadu, a nie d[owód]ca strażnicy, co jest niesłuszne. Wynikło to stąd, że w chwili, gdy zaczynało się pracować agenturalną na pograniczu, aparat dowódczy był zaśmiecony przypadkowym elementem i nie można było wprowadzić go do pracy z agenturą. Obecnie na skutek odmłodzenia aparatu dowódczego sytuacja uległa radykalnej zmianie i są warunki ku temu, by organizację i prowadzenie pracy kontrwywiadowczej na strażnicy przekazać całkowicie d[owód]cy strażnicy. W związku z tym obecnych z[astęp]ców d[owód]ców strażnic ds. zwiadu należałoby przekształcić w z[astęp]ców ds. liniowych, którzy wspólnie z z[astęp]cą ds. politycznych odciążyliby d[owód]ców strażnic od spraw szkoleniowych i gospodarczych, by stworzyć im warunki do pracy z agenturą, oraz pomogliby w pracy agenturalnej. Natomiast na aktywnych kierunkach przestępczości kosztem etatów z[astęp]ców d[owód]ców strażnic ds. zwiadu należałoby również zwiększyć etaty sekcji 7 batalionów o 1–2 oficerów zwiadu.

Dowództwo WOP uważa jednak, że proponowana reorganizacja nie może nastąpić automatycznie i musi być traktowana jako proces trwający około roku czasu z tych względów, że nie wszyscy obecni d[owód]cy strażnic są dostatecznie przygotowani do objęcia wymienionych obowiązków, niektórzy nie mają zamiłowania do pracy z agenturą i nie wszyscy z[astęp]cy d[owód]ców strażnic ds. zwiadu mogą być z[astęp]cami ds. liniowych. Reorganizację tę winny więc poprzedzić przesunięcia personalne, przygotowanie fachowe oficerówznaczonych zarówno na stanowiska d[owód]ców, jak i zastępców, a dopiero potem objęcie funkcji i związanych z tym obowiązków.

Wymienione wnioski i propozycje przedkładałam tow. ministrowi do aprobaty. Jednocześnie proszę tow. ministra o pomoc w usunięciu obiektywnych trudności, które przeszkadzają zwiadowi w pracy, a mianowicie:

1. Uzyskać rowery służbowe dla wszystkich oficerów pracujących z agenturą na strażnicach.
2. Uzyskać przydział samochodów osobowych lub motocykli z przyczepami dla sekcji 7 batalionów z odpowiednim limitem benzyny, zależnym od wielkości obsługiwanego odcinka i nasilenia przestępczości.
3. Uzyskać uprawnienia prawne oficera śledczego dla oficerów śledczych WOP przez przyspieszenie w Radzie Ministrów wprowadzenia dekretu o ochronie granicy państwowej¹¹ lub uzupełnienie dekretu z dnia 29 XI 1952 r. o zmianie niektórych przepisów po-

¹¹ DzU, 1956, nr 9, poz. 51. Dekret Rady Państwa o ochronie granic państwa ukazał się 23 III 1956 r. (wszedł w życie 7 IV 1956 r.). Dokument ten po raz pierwszy ustawowo określał zadania, obowiązki i uprawnienia WOP oraz uściślał przepisy dotyczące ochrony granicy oraz kontroli ruchu granicznego. Ponadto ustanawiał nowe obszary pasa drogi granicznej, strefy granicznej oraz pasa granicznego, a także wymieniał cele i zadania WOP jako formacji służby granicznej. Określał zadania WOP w zakresie ochrony granic i zagadnień dotyczących bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, które obejmowały m.in.: kontrolę ruchu osobowego na GPK, ochronę granicy morskiej, nadzór w zakresie ochrony granic nad żeglugą i urządzeniami na morskich wodach wewnętrznych, terytorialnych, granicznych i wodach pasa przyległego, zabezpieczanie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych, ochronę bezpieczeństwa i porządku prawnego w pasie granicznym oraz zabezpieczenia granic państwowych.

stępowania karnego, art. 1, pkt 4, do artykułu 242 § 2 słowami: „i oficerom śledczym WOP”.

4. Uzyskać zwiększenie etatu obecnej Sekcji Szkolenia Specjalnego Zarządu VII D[owództwa] WOP do 6 oficerów i przekształcenie jej w Wydział Szkolenia Specjalnego.

Brak wymienionych środków lokomocji, uprawnień prawnych i odpowiedniej ilości oficerów szkoleniowych poważnie zmniejsza operatywność zwiadu, utrudnia pracę oraz nie pozwala szybko i na odpowiedni poziom postawić szkolenia zwiadowczego.

Dla zwiększenia skuteczności ochrony granicy państwowej niezbędnym byłoby również uzupełnienie rozdziału I projektu Instrukcji współdziałania między organami BP a WOP punktem o następującym brzmieniu:

„Jednostki operacyjne organów BP działające na terenie powiatów przygranicznych niezależnie od wykonywanych zadań nastawiają się na ujawnianie przestępstw granicznych”.

Z[astęp]ca d[owód]cy Wojsk Ochrony Pogranicza
do spraw zwiadu
S[tefan] Sobczak, płk^c

Odb. w 9 egz.
Nr 1–8 – dowódca WW
Nr 9 – Zarząd VII
Wyk. SS/WCz
Dn. 6 VI [19]55 r.

Źródło: AIPN, 1585/676, k. 1–12, oryginał, mps powielony.

^c Podpis nieczytelny.

STRESZCZENIE

Wojska Ochrony Pogranicza w okresie 1949–1954 znajdowały się w strukturze Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Sytuacja ta miała bezpośredni wpływ na ukierunkowanie działalności wojsk strzegących granic państwa oraz rzutowała na metody pracy operacyjnej stosowane przez Zarząd VII Zwiadowczy WOP.

Z chwilą powołania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zabezpieczenie przejść granicznych i kontrwywiadowcza ochrona pogranicza znalazły się w kompetencjach tego ministerstwa. Przejęcie zwierzchnictwa MSW nad Dowództwem WOP nie oznaczało zerwania dotychczasowej łączności z jednostkami aparatu bezpieczeństwa. Współpracę z Zarządem VII Zwiadowczym WOP kontynuował w latach 1954–1956 Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Prezentowany tekst ma na celu przybliżenie informacji o zmianach, jakie zaszły w latach 1954–1955 w organizacji i zakresie działań operacyjnych prowadzonych przez Zarząd VII Zwiadowczy WOP. Cechą charakterystyczną tego okresu jest wyraźna ewolucja metod pracy, jakie wykorzystywano w kontaktach z siecią agenturalną. Zalecenia i wytyczne w tym zakresie można odnaleźć w opracowaniu szefa Zarządu VII Zwiadowczego WOP płk. Stefana Sobczaka z czerwca 1955 r.

Słowa kluczowe: Zwiad WOP, Zarząd VII Zwiadowczy, Stefan Sobczak, Wojska Ochrony Pogranicza, Dowództwo WOP, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego, agentura, działania operacyjne, granica, ochrona granicy.

SUMMARY

The Frontier Guards during the time period from 1949 to 1954 were in the structure of the ministry of the Public Security. This situation had a direct impact on directing the activities of the army guarding the borders of the state and influenced the methods of operational work applied by Head of Directorate of the 7th Reconnaissance Command of the Frontier Guards.

At the moment of establishing the Ministry of Internal Affairs securing the borders and counter-espionage protection of the borders was in the competences of this ministry. Undertaking sovereignty of the Ministry of Internal Affairs over the Headquarters of the Frontier Guards did not involve breaking the present contacts with the units of the intelligence apparatus. The cooperation with the Head of Directorate of the 7th Reconnaissance Command of the Frontier Guards was continued by the Committee for Public Security in the years from 1954 to 1956. The presented text aims at providing the information about the changes that took place in the years from 1954 to 1955 in the organization and the scope of the operational actions conducted by the Head of Directorate of the 7th Reconnaissance Command of the Frontier Guards. The characteristic feature of this period is a clear evolution of work methods that were applied in the contacts with the intelligence network. The guidelines and recommendations in this scope can be found in the report prepared by Stefan Sobczak, Colonel, the Head of Directorate of the 7th Reconnaissance Command of the Frontier Guards in June 1955.

Key words: Reconnaissance Command of the Frontier Guards, Head of Directorate of the 7th Reconnaissance Command, Stefan Sobczak, the Frontier Guards, ministry of Public Security, Committee for Public Security, intelligence, operational activities, border, border protection.